

- Publi Ovidi Nasó: *Heroides*. Traducció catalana medieval de Guillem Nicolau. Edició crítica de Josep Pujol. Barcelona: Fundació Curulla / Barcino, 2018. 577 pàgs. ISBN 978-84-7226-822-7.

L'editorial Barcino acaba de publicar el volum 37 de la seua col·lecció *Els Nostres Clàssics*, que inclou l'edició crítica de la traducció en llengua catalana de les *Heroides* ovidianes deguda, segons la *communis opinio*, a l'aragonès Guillem Nicolau. L'edició, enllestida per Josep Pujol, mereix, al nostre parer, la consideració d'obra definitiva. En aquest sentit, s'ha de subratllar especialment la metodologia utilitzada, que segueix escrupolosament les normes de la crítica textual clàssica i romànica. De fet, Pujol demostra al llarg de tota l'obra un domini exquisit de les tècniques crítiques i hermenèutiques aplicades tant a la tradició llatina com a les literatures vernacles. Aquest doble mestratge era imprescindible per a editar la traducció al català d'una obra originàriament llatina.

Formalment –i seguint el protocol establert en les millors edicions crítiques– el llibre està dividit en dos grans parts: la introducció i l'edició pròpiament dita. La introducció tracta tots els aspectes esperables en l'edició crítica d'una obra medieval: (1) l'autor de la traducció, (2) la tradició ovidiana a l'Europa medieval, inserint-hi la versió catalana, i (3) l'aclariment dels aspectes textuais, traductològics i de contingut que singularitzen la versió de Nicolau.

Tots aquests aspectes han sigut desenvolupats amb una delicadesa tal que pot afirmar-se, per dir-ho en poques paraules, que el llibre, continuant la més acreditada tradició textual europea, sobreix (1) perquè ha confegit la millor bio-bibliografia de Guillem Nicolau escrita fins ara, (2) perquè ha situat acuradament la traducció catalana dins la tradició ovidiana europea seguint l'exemple dels investigadors més destacats i, sens dubte, (3) perquè proporciona una edició impecable i pulcra del text de Nicolau.

Probablement, només ara podia Pujol haver mamprés una empresa com aquesta donat que, després d'haver estat publicant en els últims anys diversos articles sobre Nicolau i la seua obra, havia ja assolit el grau d'autoritat necessari per a donar a la impremta un llibre d'una magnitud com la d'aquest.¹ Aquesta excel·lència és constatable ja des de la mateixa

---

1 (2002): «Expondre, traslladar i reescriure clàssics llatins en la literatura catalana del segle XV», *Quaderns. Revista de traducció* 7, 9–32. (2005): «Les glosses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les *Heroides* d'Ovidi (1390): una proposta d'identificació», *Caplletra* 39, 199–229. (2011): «Les traduccions hispàniques de les *Heroides* d'Ovidi i els *Bursarii ovidianorum* de Guillem d'Orléans: una aproximació», dins Martínez Gázquez, José, de la

obertura, dedicada a recercar la vida i obra de l'aragonés (11–42). Com s'ha dit, les paraules que Pujol dedica a la biografia de Nicolau són les més documentades de totes les que s'han escrit fins ara.

En realitat, ha procedit a escorcollar tots els documents existents i, en especial, els que afecten la traducció de les *Heroides*. Per tant, el capítol permet situar el capellà Nicolau tant al seu context històrico-polític com a l'ambient literari del moment. Pujol introduïx interessants acotacions com aquelles sobre el públic femení que hauria llegit la traducció (24–28). Aquestes anotacions, tot i mereixent ulteriors aprofundiments, permeten fer visible la incidència de les lectores en la història literària de la llengua catalana.

Igualment sobreeixint és tot el relatiu a les glosses que acompanyaven la traducció pròpiament dita i que s'han conservat en castellà (28–40). Aquest fet reforça la necessitat de no escindir la tradició literària en català de les altres tradicions peninsulars i europees perquè, com queda palesat en la introducció de Pujol, els esquemes estètics i ideològics que expliquen l'ascendència d'Ovidi a l'Edat Mitjana són inseparablement compartits en la major part dels indrets de l'Europa occidental. Aquests motlles intel·lectuals poden il·lustrar la incidència d'Ovidi en les literatures vernacles i, en concret, en la presència indirecta de la versió de Nicolau en obres com ara el *Tirant lo Blanch* (40–42).

El mateix nivell d'excel·lència es manté al llarg de tota la resta de la introducció. Cal emfatitzar els capítols II (42–54) i III (55–74), tots dos imprescindibles en qualsevol investigació seriosa sobre una traducció. En concret, Pujol hi demostra un complet domini de la tradició textual ovidiana i, singularment, sobre l'ús escolar dels textos d'Ovidi al llarg de la l'Edat Mitjana. Ambdós aspectes eren essencials perquè, entre els objectius del seu autor, pareix que s'hi trobava el d'esbrinar la rellevància de la traducció catalana dins el seu entorn històrico-social i literari.

Aquest propòsit queda complert amb cura meticulosa per exemple en aclarir la configuració final de la traducció, incloent-hi una sèrie de mate-

---

Cruz Palma, Óscar i Ferrero Hernández, Cándida (coords.): *Estudios de Latín Medieval Hispánico: Actas del V. Congreso Hispánico de Latín Medieval, Barcelona, 7–10 de septiembre de 2009*, Firenze: SISMELE, 663–671. (2011): «The Hispanic Vernacular Reception of William of Orléans's *Bursarii ovidianorum*. The Translations of Ovid's *Heroides*», *The Journal of Medieval Latin* 21, 17–34. (2013): «Noves dades sobre l'ús de la versió catalana de les *Heroides* al *Tirant lo Blanc*», *Llengua i Literatura* 23, 195–203. (2013): «Noves fonts ovidianes, pràctiques escolars i Boccaccio al *Leànder i Hero* de Joan Roís de Corella», *Cultura Neolatina* 73:1-2, 153–183. (2014): «Para las fuentes del *Bursario*. La traducción de las *Heroidas* de Guillem Nicolau y su versión castellana anónima», *Bulletin of Hispanic Studies* 91:5, 453–476.

rials vinculats al seu ús escolar o, com ja ha quedat indicat, situant la versió de Nicolau dins l'Ovidi que l'Europa del moment havia seleccionat, destacant els *Bursarii Ovidianorum* de Guillaume d'Orléans i la resta de versions romàniques dels segles XIII al XV, a les que es dedica el capítol IV (74–79).

A partir d'ací, i després de considerar determinades qüestions històriques ubicades dins el camp de la tradició literària i de la literatura comparada, la introducció adquireix un *color* més marcadament filològic per a determinar el text llatí que presumiblement Guillem Nicolau traduï. A aquesta qüestió queda consagrat el capítol V (79–98), on Pujol torna a demostrar la seua extraordinària capacitat per a moure's per la filologia clàssica i per la filologia romànica amb total naturalitat. No resulta fàcil de trobar aptituds semblants en molts altres filòlegs, sent aquesta la debilitat més cridanera en altres edicions de traduccions d'obres llatines, en les quals els autors no acrediten un coneixement suficient de la tradició pròpiament romana.

Una vegada determinades les fonts de la traducció de Nicolau, la introducció conclou amb els capítols VI i VII, respectivament dedicats a les introduccions i a les glosses que completen la traducció (98–112) i a les tècniques traductòries emprades per l'autor aragonés (112–157). Pujol acredita fefaentment el deute de Nicolau amb Guillaume d'Orléans en tot el que afecta a les introduccions de cada poema ovidià. Però, potser allò més rellevant és la demostració que les 1.311 glosses marginals en castellà, conservades en el manuscrit 5-5-16 de la *Biblioteca Capitular y Colombina* de Sevilla, són en realitat una traducció de glosses redactades primerament en català. Con s'ha referenciat més amunt, aquesta qüestió ja havia estat objecte d'un article previ per part de Pujol, constituint un descobriment vertaderament cabdal per a la comprensió de la transcendència d'Ovidi a Espanya.

Però Pujol va més enllà i procedix a sistematitzar el contingut de les glosses, distingint-ne, per exemple, les informatives, amb contingut variat sobre mitologia o etnografia, o les que expliquen el context narratiu ovidià. Al nostre parer, aquestes pàgines són de les més aclaridores de tota la introducció, perquè situen la traducció de Nicolau en el context escolar del moment i, sobre tot, en l'horitzó del lector. Les glosses determinen, específicament, els centres d'interès d'un lector d'Ovidi dels segles XIV i XV i, amb allò, aclariquen les raons que justifiquen aquelles traduccions i que expliquen, conseqüentment, els senyals o petjades que deixaren en la tradició literària vernacla.

Per tot això, al capítol VII, l'editor optà amb molt bon criteri per resseguir les glosses a l'hora d'explicar les tècniques traductòries de Nicolau.

D'aquesta manera, tot el fragment queda transformat en una sort de micro-assaig sobre les formes de procedir d'un traductor medieval, és a dir, sobre la manera de traslladar el contingut original aconseguint que el lector coetani poguera entendre –i gaudir– el text, com si s'haguera escrit d'antuvi en la llengua de destí.

Així s'expliquen les paràfrasis, amplificacions o glosses sinonímiques que són tan importants per a la història de les llengües i de les literatures romàniques. Molts dels usos traductoris introduïts aleshores es faran usuals al llarg del Renaixement, com ara el binomi sinonímic o la duplicitat d'alternatives. Aquests procediments han sigut potser dos dels vehicles més evidents per a la penetració de cultismes en les tradicions vernacles.

El llibre conclou amb l'edició crítica de la traducció de Guillem Nicolau, no sense incloure el preceptiu estudi detallat de les fonts emprades, en aquest cas un sol manuscrit amb la versió catalana completa, conservada al manuscrit 543 del fons espanyol de la *Bibliothèque Nationale de France*, i la versió parcial inclosa al manuscrit 1599 de la Biblioteca de Catalunya. A més, l'autor ha tingut sempre present la traducció castellana feta des del català i les glosses conservades en la seua versió castellana. Tots aquests testimonis han estat minuciosament examinats, afegint-hi fins i tot la tradició indirecta testimoniada per exemple pel *Tirant lo Blanch*.

Sobre l'edició de la traducció (191–527) cal dir que suposa un exercici d'alta filologia i de mestratge acadèmic. Pujol ha demostrat dominar totes les ferramentes de la crítica textual i conèixer tots els ressorts de les ciències de la literatura. Només així ha pogut analitzar i acarar tots els testimonis per a concloure una edició impecable i exquisida en tots els detalls. Entre aquests detalls citarem la justesa a l'hora de corregir errors i de completar llacunes, però, sobre tot, l'abundantíssim aparat de notes de tot caire que transforma la lectura de la traducció en un viatge per la història cultural del moment. Aquest viatge resulta encara més colpidor perquè el lector té al seu abast les glosses de Nicolau en la traducció castellana conservada a Sevilla. Pujol ha rastrejat fins i tot les gloses llatines d'Ovidi.

En definitiva, creiem que aquesta edició crítica de la traducció catalana de les *Heroides* de Guillem Nicolau es transformarà en un model no només per a la catalanística medieval, sinó també per a tots aquells que treballen sobre la tradició clàssica a Europa o sobre l'escola medieval o sobre qüestions de traductologia històrica. En qualsevol cas, aquests tres àmbits no acaben amb la capacitat de suggerir d'un llibre inabastable en una única lectura. ■